

כל

◆ תש"ס – תש"פ: עשרים שנה לפטירת כ"ק האדמו"ר בעל ה'נתיבות שלום' מסלונים זצוק"ל ◆

נתיבות שלום

שחלק מחכמתו לתלמידיו

■ אם כן נרדה נא לתוככי סוגיא חשובה זו. חינוך היא מילה אחת האוצרת בקרבה עולם ומלואו. האם ניתן 'לשים את האצבע' על נקודה אחת שורשית, ממנה הסתעפה משנתו החינוכית הרחבה? בהחלט, אך לפני שאפרט אקדים תחילה את דברי האבודרהם (המוכאים בכ"י או"ח סי' רכד) בכארו מדוע בכרכה הנאמרת על ראיית חכמי האומות אומרים 'שנתן מחכמתו לכשר ודם', ואילו בכרכה הנאמרת על ראיית חכמי ישראל אומרים 'שחלק מחכמתו', וביאר ש'חלק' הוא כמו הצינור הנמשך מן הנהר שניתן להרחיבו ולהגדילו, משא"כ כמתנה שתלושה ופסוקה היא. ומתבאר ברבריו, שכל המושג של מסירת חכמת התורה הוא דרך משפיע ומקבל, כפי הנאמר 'ומסרה ליהושע' ולא 'וליהושע', כי התורה עוברת בדרך של משפיע ומקבל, וכדי שהשפעה תוכל אכן לעבור ממשפיע למקבל, צריך כלי לחבר ביניהם כלי שיהווה את

בכה הפסק והרביעי בדרכי החסידות. דומה כי אין חולק על כך כי כ"ק ה'נתיבות שלום' נתייחד בנקודה אחת הכולטת מעל לכל: חינוך.

החינוך - מסכים ראש ישיבת חזון נחום שליט"א - אכן היה נשמתו וכבת עינו כל ימיו. הוא פעל גדולות ונצורות לחינוך תלמידיו ומסר נפשו על כך. לא פעם התבטא באוזני בניו לך - "יכולתי ללמוד ולהודש ולהתפלל שעות ארוכות יותר, אך אני עושה חשבון מה יהיה יותר נחת רוח לרביש"ע, אם אני אתקן את עצמי יותר, או שאחנך יותר את ילדיו, נערי ישראל".

הוא היה רגיל להביא על כך את דברי התרבי"א (פ"ד) 'משל למלך כשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה בתוך ביתו, ויש לו למלך עבד זקן ביניהם, שהוא מלמד את בניו דרכים נאים ומעשים טובים, ובכל יום ויום כשנכנסין בניו ועבדיו לפניו, מניח המלך את כולם ואוהב את העבד הזקן שיש לו בתוך ביתו. אמרו לו עבדיו למה אהבת את העבד הזקן יותר מן הכל, אמר להם המלך, אלמלא עבד זקן זה שהוא מלמד את בני דרכים נאים ונעימים ומעש"ט, מה יהיה עליהן. כך ד"ת - הואיל ומכריעין את ישראל לכף זכות ומחנכין אותן במצות ומביאין אותן לחיי עולם הבא, לפיכך חביבין ד"ת עליו על הקב"ה יותר מכל באי עולם ומכל מעשי ידיו שברא'.

זו היתה אפוא תמצית נשמתו ומשנת חייו, להיות זה שלמלמד את בניו של מקום דרכים ישרות, ומחנכם לגדול ולהתעלות כאמת.

◆ הרב מ. ברמן ◆

מתייחדת היא ערת 'סלונים' המעטירה, שיסודותיה עוד כברנוביץ, ונודעה כדרכה היהודית שיסודותיה חוצבו בהררי קודש על ידי רבותיהם מלכוניץ, קוברין, וסלונים, כשברור האחרון היה זה כ"ק ה'נתיבות שלום' זצוק"ל שקומם מחדש את חסידות סלונים לאחר המלחמה הגוראה - בדרך שקיבל מרבותיו, וכמיוחד מרבו הגדול כ"ק בעל ה'בית אברהם' זצוק"ל שנפשו היתה קשורה בנפשו. הוא אור כגבור הלציו במסירות נפש עילאית ושינס מתניו ביסוד הישיבה 'בית אברהם', דרכה הקים דור חדש של ת"ח ועובדי ד' הצועדים בדרכי אבותיו.

אחרי אישיותו הנערצת נמשכו ככחבלי קסם טובי החבורים מכל החוגים, הרבי היה עבורם כאב רחום, בכחינת מלאך העומד על גביהם ואומר 'גדל', וזכה לרומם ולעצב את דמותם הרוחנית במסילה העולה בית ד'.

כמלאות עשרים שנה לסילוקו, נועדנו לשיחה עם אחד מגדולי תלמידיו, יבלחט"א הגאון רבי צבי כץ שליט"א ראש ישיבת חזון נחום, אשר פרש בפנינו ידיעה רחבה אודות דמות רבו הנאדרת בקודש, ופתח לנו צוהר להכיר את משנתו ודרכיו.

שהוא מלמד את בני המלך

■ מצינו לרבים מגדולי ישראל, שאף כי היו שלמים בכל דרכי העבודה, נתייחדו בתחום מסויים באופן בולט. האחד נתייחד בדרכי הלימוד, רעהו בהיקף הדיעה, פלוני

◆ ההדרכה לחתנים, הקשר עם התלמידים, והתביעה למבט מרומם בכל רגע ובכל עת

◆ 'מוסף שבת קדש' בשיחה מרוממת עם תלמידו, יבלחט"א הגאון רבי צבי כץ שליט"א ראש ישיבת 'חזון נחום', הפורש את משנת רבו הגדול בכל תחומי החיים

הגר"צ כץ שליט"א

ישרים מבורכים. כך נאה, אולם אצל הרבי, כשתלמיד היה נכנס לקראת החתונה, הוא היה יוצא מהחדר כשהוא מלא וגדוש בעוד מטענים רוחניים ויסודות איתנים לכל שנות חייו. כיום החופה היה הרבי מחזיר לכל חתן לפי כשרונותיו את יסודות החיים הראויים לו עם המבט הנכון והאמיתי, הרבי אף היה נותן לכל חתן מכתב הדרכה מיוחד ליום החופה, ולמחרת היו מחזירים את המכתב לרבי. וכך זה המשיך הלאה במסלול החיים. ככל יו"ט ויו"ט היה הוא מחזיר כציכור את המבט הנכון והאמיתי, איך ראוי לצאת מהיו"ט כל אחד לפי ערכו, ולא להעבירו בצורה סתמית.

■ אתם מזכירים כאן את דרכי חינוכו לתלמידים הדבוקים בו וצמאים לקבל ממנו טללי דעת. מה באשר לאותם צעירים אשר נמצאים במקום רחוק יותר? מהם דרכי החינוך אשר שמעתם וראיתם אצלו ביחס לאלו? אשיב לכם במעשה שהיה.

בזמנו יצא קול על אחד הבחורים שהוא רחוק רח"ל מכל שייכות לתורה. הרבי התודע למצבו הירוד ורצה לקרבו ולהראות לו חיבה כדי להעלותו על דרך המלך. באחד הימים הוא נקרא לחדרו של הרבי לפגישה

כ"ק הרבי הנתיבות שלום' זצוק"ל עם יבלחט"א הגר"צ כץ שליט"א

עברה יממה שלא הרגשתי אותך, האם קרה משהו?!

ומכאן מובן מדוע מערכת הקשרים הזו לא תחמה את עצמה רק לתקופת לימודם של תלמידיו בישיבה, אלא המשיכה לכל ימי חייהם. הקשר עם תלמידיו נמשך גם אחרי נישואיהם, ואף אני לאחר נישואיי נסעתי מידי יום חמישי לשמוע את השיעור הכללי בישיבה, ולא היה זה רק לשם שמיעת השיעור, אלא לחיזוק הקשר המיוחד שהיה לנו כל השנים.

סיפר לי פעם אברך שהיה קרוב אליו, שהרבי אמר לו 'בוא נעשה סימן, ביום מסוים בשעה מסוימת, אני אחשוב עליך ואתה תחשוב עלי'... עד כדי כך היה קשור עם תלמידיו כל השנים.

היה לי תלמיד מאחת החסידויות שנכנס אל רבו להתברך ביום חופתו. לאחר מכן, כששאלתיו על מה הוא שוחח עמו ביומו הגדול, ענה לי, שרבו בירכו בחום ובלבביות לרגל נישואיו שיזכה לדורות

הצינור להעברת ההשפעה הזו.

וכאן מגיעים אנו לתשובה לשאלתכם: הרבי אהב את תלמידיו אהבת נפש שלא ניתן לתאר. זהו שורש מפעלו החינוכי. והאהבה הזו היא אותו צינור, דרכו עברה ההשפעה החינוכית. העצה וההכוונה שלו לתלמידיו, בתורה, בעבודת ד', במידות, ובכנייה שלמה של חי האדם, כל תלמיד לפי מצבו וצרכיו, כל השפע החינוכי העצום הזה לא ניתן ממנו כ'מתנה תלושה ופסוקה', הניתנת כאמירה בעלמא. השפע הזה נולד מתוככי לבו של הרבי והוגמנו ללב התלמיד, באמצעות האהבה הגדולה והקשר העמוק שהיה ביניהם.

דומני שמתאים להמליץ עליו את דברי רבינו הגר"א בספרא דציניעותא שמתפלא על כי הדוגמא שמצינו במקרא ובחז"ל לאהבה אמיתית היא כאיש ואשה, ומדוע לא דימו זאת לאהבת רב ותלמיד. זה היה סודו של הרבי, שלפני הכל יצר חיבור פנימי עם תלמידיו, עד כדי שאמר לתלמיד פעם ש'כבר

בירושלים כשהוא עדיין כה צעיר ובתחילת דרכו.

באותה תקופה מסר הרבי שמוע'ס מיוחד על שליחותו של האדם בעולם ככל מצב בו הוא נמצא, ובנה את שיחתו על יסוד דברי הבעש"ט על דברי הפסוק 'חכמת המסכן בזויה'. וכך מסביר הבעש"ט: חכמת המסכן - 'בזו-יה'. דהיינו שהחכם ידע אל נכון כי בתוככי המסכנות נמצאת האלוקות. על האדם לדעת שדוקא בזו הנקודה ובו המצב שהוא שרוי בו - הקב"ה רוצה בעבודתו, ואף נותן לו כלים מיוחדים לעבוד אותו שם.

הדברים חוללו בנו מהפך גדול ונתנו לנו מבט שונה על השקפת החיים, כי בכל מצב שהאדם נמצא יש לו שליחות מיוחדת ממרומים, ועליו לברר לעצמו מהו, ולפי זה לשים את הרגש שלו. נכון, יש חשיבות להיות בירושלים, אך כרגע יש לך תפקיד אחר וזה העיקר. השאר טפל. נישגשתי אז לרבי מאיר ואמרתי לו 'אל תדאג, ד' יתן לך את הכלים כמצב בו הנך נמצא לגדול ולפרוץ... כמבט לאחור חושבני, כי דווקא בעקבות המעבר הזה לבני ברק והקושי העצום שהיה כרוך בו, זכה רבי מאיר לוריא להקים דור של ת"ח מופלגים.

הרבי היה חוזר רבות עה"פ 'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה', ומכאם שעלינו להסתכל על כל דבר ב'הימיל'דיגער קוק', כמבט של 'מרום', כמבט שמימי ורחני. הוא הנחיל לנו את הצורך להסתכל על כל דבר כמבט של גדלות. אם זה בלימוד התורה - להעמיק חקר בסוגיא, אם בעבודת ד', ואם זה בענין הימים טובים, שעלינו להתבונן ולהתרומם בהם מעלה, וחלילה לחיות בקטנות המוחין.

מדגלא בפומיה שאמנם יש בתורה מצוות ועבירות, אולם הגרוע מכל הוא ה'בעלבת'יישקייט' השורה על אדם, שזו עבירה שאין למעלה הימנה, וממנה יש להתרחק בכל מחיר. הגרוע ביותר - הוא היה אומר - היא השיגרה השוקת, המביאה את האדם להרגשה כאילו טוב לו ברוחניות ושוב איננו מבקש להתקדם ולהתחדש.

בתוך עמי

■ כמה נתייחדה דמותו בעיניכם מלבד

עם הגאון הגדול רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל. משמאל נראה הגאון הגדול רש"ז ברידא זצוק"ל

החיים אשר עברו באותם צינורות שפע: מהי עיקרה של משנתו החינוכית אותה זכיתם לשמוע?

עיקר משנתו החינוכית היתה כי עליך לחתור לבהירות ולידיעה ברורה מה תפקידך במקום ובזמן הזה. אדם צריך לדעת שבכל זמן בימי חייו עליו לבדוק מהו עיקר, מהו עיקר שבעיקרים, מהו טפל, ומהו טפל שבטפלים. פעמים רבות אנשים דגש לאו דוקא על הדברים הנכונים, והדבר אותו שמענו מפיו שוב ושוב, הוא על הצורך להיות עירניים, האם יודעים אנו את התפקיד הנכון עבורנו.

שלוש שיחות נמסרו ממנו בשיבה בענין בהירות בעבודת ד', שאיש מהשומעים לא ישכח אותן. וזאת משום שהיה חוזר שוב ושוב באזנינו על מילות הזוהר: 'הכימין אינון עברי דמלכי דלא מסתכלי בלבושא דמלכא אלא בגופא דמלכא, ויש המסתכלין בנשמתא דמלכא', והיה חוזר ומבאר: בדקו מה העיקר ומה ד' דודש מעמד! ועל זה הוסיף כי לעיתים קשה לאדם, ואינו מבין שהקב"ה חפץ שיעבוד אותו דרך הקושי, כי לכל אדם ישנה מטרה להתקרב לבוראו.

לשם הרוגמא על מידת הבהירות שהשריש בנו אספר כאן מעשה שהיה. כשאחד מתלמידיו החשובים, הרב מאיר לוריא, התארס, התברר כי לאחר הנישואין יהיה עליו לעבוד להתגורר בכ"ב. אנו החברים הבטנו עליו אז ב'דחמים', על שנגזר עליו להתנתק מאילנא הוי - מרכז החסידות

אישית שהלכה והתארכה. מוחץ לדלת הסתקרנו כולם איזו שפה משותפת מוצא הרבי עם בחור שכה רחוק מתורה וחסידות. לאחר זמן ארוך יצא הבחור מחדרו של הרבי, וכולו קורן משמחה ואושר. הבחורים כמוכן נישאו אליו בסקרנות לשמוע מה היה בפנים החדר ועל מה שוחח עם הרבי שהוא כה זורח מאושר, וכאשר שמעו ממנו מה היה בחדר ועל מה שוחחו הרבי והוא - נדהמו:

הבחור סיפר שהרבי ניגש לארון והוציא משם תוכניות בניה, והתחיל לשתף אותו בכך שיש לו תכנית לתוספת בניה בשיבה והוא רוצה להתייעץ איתו על פרטי התוכנית וצדדיה. הבחור יצא משם עם הרגשה נפלאה של קרבה לרבי ונשאר עמו בקשר. כמוכן שדרך זו המשיכה והמשיכה עד כי הבחור שב לדרך אבותיו.

הנה לכם התשובה לשאלתכם, הרבי בדרכו הייחודית של בניית קשר אישי, השכיל לבנות ולהתאים את ה'צינור' המדובר, לכל אחר לפי מצבו, עם האחר ביקש לשוחח בענייני השקפה ועם השני על תוכניות בניה, אך הצד השווה שבהן הוא הקשר האישי, וכאשר קשר זה נוצר, ניתן להשפיע דרכו את כל ההשפעות הנצרכות.

בנשמתא דמלכא

■ אחר שלמדנו על בניית ה'צינור' דרכו הוא השפיע על התלמידים, נבקש לגעת בהשפעה החינוכית עצמה, במעיינות

יש עם לבי לקום בפני כל בחור ישיבה'

בישיבה ביום חמישי, יהא אשר יהא. ומי שלא נכנס לשיעור מחמת כל סיבה שהיא, פשוט הסתכלנו עליו כולנו כתמוה ומוזר, כי הרי זה היה היום הכי מאושר בימות השבוע. לא היה כאן מבט של ביקורת על שמולזל בשיעור, אלא פשוט פליאה הכיצד הוא מפסיד כזו חוויה רוחנית.

אספר לרוגמא עד היכן הגיעו הדברים, אני זוכר כמו היום, על אף שכבר עברו מאז כחמישים שנה, כיצד פעם כאשר הרבי אמר אחת משיחותיו שהיה מוסר מידי תקופה, ואחד השומעים נרדם על השולחן, איך הבחורים הסתכלו עליו כעל חסר דעה, כאחד המאבד חוייה רוחנית נדירה שאין למעלה הימנה.

ניתן לומר שהשיעורים של הרבי לא באו רק להסביר את הסוגיא או

לצד גדלותו החינוכית, נודע הרבי זצוק"ל בתורתו המיוחדת. ביקשנו במהלך השיחה לשמוע מתלמידו הגר"צ כץ שליט"א, אי-אלו רשמים מגדלותו בתורה:

"השיעור היה המרכז של הישיבה" - שח לנו הגר"צ שליט"א. "ההרגשה תמיד היתה שלא יעלה על הדעת שמקומו של בחור ייפקד מהשיעור

מעמיד התלמידים

ומדי דברנו בבית המיו – בעל הברכת אברהם זצוק"ל, נזכר בן שיחנו שליט"א בעבודת הכאות:

"הרבי למד בברנוביץ', שם, זכה לשמש בקודש אצל הרבי ה'בית אברהם', ולכתוב את דברי תורתו ואף זכה ללון בביתו. מלבד הרבי, הוא היה קרוב גם לגה"ק רבי משה מידנער זצ"ל שהיה מגדולי חסידי סלונים, אשר בשעתו התכתב עם מרן הגר"ח מבריסק זצוק"ל בדברי תורה, וידוע המעשה שפעם מרן הגר"ח אמר לו סברא מסויימת בלימוד, והוא השיבו בשאלה: האם ניתן להתייר עגונה עם סברא כזו? וכששמע זאת מרן הגר"ח, חזר בו מהסברא. אלו, היו שני רבותיו העיקריים, אך לצד אלה, זכה לקבל רבות מראש הישיבה שלו בישיבת ברנוביץ – הגרא"ש הירשוביץ זצוק"ל, שהיה ניסו של רשכבה"ג מרן האחייעור זצוק"ל, והיה מספר כי לא אחת בכיסופין והתרגשות, שהיה דופק בחדרו באמצע הלילה באומרו 'שלוש נה, יש לי מהלך ברשב"א'."

"אינני חושב" חותם הגר"צ כץ שליט"א את שיחתנו, 'שיש עוד הרבה ראשי ישיבות ברור שלאחר השואה, שכנו ועיצבו תלמידים גדולי תורה בחיקף כה גדול כרבינו. בנו יבלחט"א, כ"ק האדמו"ר שליט"א אמר לי פעם: "אבי כנה מאפר, ולא ראינו בדרות האחרונים אחד שכנה כמוהו."

הגדלות אצלו היתה שהצליח לבנות ת"ח למרות שהיו לו עיסוקים נוספים, כעול קיום הישיבה, העול החינוכי, ועל כל אלו נוסף העול האדיר של מלאכת הבנין של חסידות סלונים בארה"ק, ואעפ"כ הגיע להיקפים כה גדולים בהעמדת תלמידים.

אספר כאן אנקדוטה מעניינת המעידה על הרברים. ראש ישיבה ליטאית חשובה פגש באחד מגדולי תלמידי הרבי, ותיכף החלו לעסוק בדברי תורה. במהלך הלימוד נהנה אותו ראש ישיבה מלמדנותו וחריפותו של רעהו, ואמר לו: 'מסתמא הנך תלמיד מובהק למרן הגר"ש רוזובסקי זצוק"ל'. נענה לו רעהו ואמר: 'מעולם לא שמעתי שיעור מהגר"ש רוזובסקי, ואיני בטוח שראיתי אותו. תלמיד אנוכי לרבי מסלונים'..."

בישיבת הנהלת החינוך העצמאי. במרכז התמונה נראה הרבי זצוק"ל ליד מרן הגרא"מ שך זצוק"ל

ישראל עולה על הכל'. וכך דן איתם בארוכה בפרטי הסוגיא וככל צרדיה השונים.

והיה הרבר לפלא, כי הרי אין כל משמעות למחשבתו של בחור כזה או אחר, כפרשיה חמורה זו בה דנו ביניהם גאוני ארץ, אך לימים הבנו כי בכך הוא חינך אותנו שראוי שנתוודע לבעיה כלל ישראלית ונוטרד ממנה, ועל ידי זה תוחדר בנו ההכרה בחשיבות הכלל כולו.

אוסף ואספר לכם מעשה נוסף: בהיותו בברנוביץ' הוא התארס עם בת כ"ק הברכת אברהם זצ"ל ולאחר מכן בא להינשא כאן בארץ הקודש. כאותם ימים, טרם קום המדינה, הגישה לכותל המערבי היתה אפשרית, ובהגיעו ירושלימה ניגש החתן דגן לשפוך את צקון לחשו במקום שלא זזה שכינה ממנו. כאשר הגיע למול אבני הכותל, פרץ בככי גדול וכך עמד ובכה שם כמשך שעות ארוכות.

אחד מהמתלוצים אליו, שראה את העלם הצעיר ממרד בככי אמר לו משהו על כך שהוא 'מכין' כי המעמד הזה של ערב חתונה הביאו לידי הבכי הגדול הזה... ענה לו רבינו בטבעיות אופיינית - 'באתי עתה בפעם הראשונה לכותל, וכי אבקש עלי?! באתי רק לבקש 'גלה כבוד מלכותך מהרה', ומחר בע"ה אבוא שוב כדי לבקש על עצמי'.

זו היתה תמצית נשמתו של הרבי זצוק"ל, שכל ימיו חיפש איך להרבות כבוד שמו יתברך בעולמו.

בענייני החינוך?

בראנתו לכלל ישראל! תמיד היה אומר לנו לפני תפילות ר"ה, שהדבר החשוב מכל הוא להתפלל על כלל ישראל.

לצד זאת, בישיבה ידענו כי כימי רביעי אין לנו ראש ישיבה, וזאת למה? משום שזהו היום של 'חינוך העצמאי'.

'ה'חינוך העצמאי' היה אצלו קודש קדשים, ובכדי שלא יזנחו ענייניו של ארגון קדוש זה בין שאר הדברים שהיו על שולחנו, הוא ייחד עבורו את ימי רביעי. הוא הקפיד לחנכו כל העת להבין ולהכיר בחשיבות היחס והמעורבות במצב כלל ישראל ובבעיות הכלל, ולא להיות מרוכז כל אחד בצרכיו שלו.

אני נזכר, כי בזמן פרייט 'היתר הממזרים' הידועה, הוא השתתף באחד מן הימים בישיבה מיוחדת של מועצנה"ת, בה דנו איך להגיב על מעשי אותו רב, ובה זעק מרן הגרא"מ שך זצוק"ל שמכזים וקורעים את התורה לקרעים וכו'. לאחר שחזר רבינו - אשר שימש אז בתפקיד ראש הישיבה - מאותה אסיפה, קרא לבחירי תלמידיו ואמר להם: 'אני חוזר עתה מיישיבת מועצנה"ת, ועמדה על הפרק שאלה זו וזו, אשמח שכל אחד מכם יאמר את דעתו מה צריך לעשות בשעה זו, האם ליצאת כנגדו, או שמא יש לפעול בשקט כי החשוב עתה הוא להיזהר שלא יהיה חילול ש"ש, ככך שיראה לעמי הארצות כאילו הרבנים 'רכים' ביניהם, ואולי השמירה על משמר אמת התורה לעיני כל

שכל אלוקי ממעל'.

כמו כן אהבתו וחיבתו לכל בחור היגע בתורה היתה נפלאה, אני נזכר שפעם אמר לאחד הכתובים: דע לך שהנני נפגש עם גדולי ישראל בהרבה אירועים ציבוריים, ומכבד אני אותם ביותר, אך דע לך ההערכה האמיתית שיש לי היא לבחור צעיר היגע בתורה, עד כי יש עם לבי לקום לפני כל בחור בישיבה יותר מכולם. ואכן תמיד ראינו עליו איך שהיה מיישם זאת בפועל, לייקר חשיבותו של כל צעיר בן תורה באופן מופלא.

היה מחנך אותנו שנזכור כל העת את הרבש"ע, וזכורני כי באחת השנים כאשר נסעתי לביתו בסוף הזמן ובאתי להיפרד ממנו, אמר לי שגם בבין הזמנים אסור לשכוח מהרבש"ע."

לתרץ קושיות מסויימות, אלא הרבי שם דגש על כך שהשיעור יהא שיעור 'מחנך', שעל ידו בחור יבין מעצמו איך להסתכל על הסוגיא. הוא תמיד היה אומר שכדאי אפילו קצת לחדש, אך שיהיו חידושים עצמיים, כמו כן הקפיד תמיד ללמדנו כמה להתמקד בסוגיא ובמה פחות חשוב לעסוק.

אציין דבר מעניין שאמר לי: 'לדעתי אלו שעוסקים בתורת החסידות מסוגלים להבין יותר בלימוד ולהגיע לסברות דקות בהבנת הסוגיא, כיון שהתורה הק' היא דבר עמוק שכלל - וכמו שאנו מתפללים 'הוא יפתח לבנו בתורתו' - וכיון שהתורה עוברת דרך המוח ללב, וללב יש תמיד הרגשה פנימית אם הדברים ישרים ונכונים או לא, מי שמשקיע ביותר בעבודת ד' בלבו יכול להגיע יותר לאמיתות ועומק סברת התורה" שהיא